

POMOGÁTS BÉLA

SZOCIOGRÁFIAI TÖREKVÉSEK A ROMÁNIAI MAGYAR MŰVELŐDÉSBN

A nemzetiségi kultúrában általában az irodalom vállalja a legnagyobb szerepet. Tudományos intézmények híján az íróknak kell ellátnia a nemzetiségi művelődés különböző feladatait; a történeti tudat fenntartásával, a társadalom kutatásával és leírásával éppúgy foglalkozniuk kell, mint a nyelvműveléssel, a népművészettel, a helyi hagyományok ápolásával. Nemzetiségi körülmények között az irodalom, Németh László találó kifejezésével, valóban a szellemi élet organizátora. Felsőoktatási intézményeket, kutatóközpontokat, tudományos szervezeteket kell pótolnia. Innen ered a nemzetiségi irodalmak szociográfus hajlama is. A kisebbségi írónak képzett és szenvedélyes szociográfusnak kell lennie, hogy feltárhassa a nemzetiség társadalmi és kulturális helyzetét, felvethesse a többségi és a kisebbségi nép együttélésének kérdéseit.

A romániai magyar irodalmat is az imént vázolt történelmi szükségszerűség vonzotta a társadalomkutatás feladataihoz. A szociográfiai kutatásnak nem lévén önálló műhelye, irodalmi folyóiratoknak, íróknak és regényeknek kellett vállalniuk a szociográfus munkáját. És a szépirodalom keretei között, e kereteket állandóan tágítva, kellett időről időre felmérniük a romániai magyarság életkörülményeit, társadalmi, gazdasági és művelődési viszonyait. A szociográfikus érdeklődésnek voltak hagyományai; Kóváry László és Benkő József, a tizenkilencedik század erdélyi historikusai maguk is érdeklődtek a társadalomtudomány iránt. Orbán Balázs klasszikus műve, **A székelyföld leírása** pedig a magyar szociográfiai (és etnográfiai) irodalom egyik úttörője volt. Orbán Balázs „Erdély felfedezésére” szólította fel a tudományos közvéleményt, ám néhány évtizednek kellett eltelnie, amíg végre megindult a módszeres szociográfiai kutatás. Az erdélyi társadalom viszonyainak feltárására a Huszadik Század köre vállalkozott. Braun Róbert, a kör neves szociográfusa Lippa (1908), majd Marosvásárhely (1909) társadalmának felmérését végezte el. (Ez utóbbi műve: **Adatok a vidéki munkásság életéhez. Marosvásárhely szervezett munkássága** a magyar munkásszociográfiák között is kezdeményezést jelent.) Végül 1913-ban Maros-Csicsér község szociográfikus feldolgozása révén hozta létre híres könyvét, **A falu lélektanát**. Aradi (Erdélyi) Viktor pedig az erdélyi „Mócvidék”-ről írt szociográfiai tanulmányokat.

Az 1918 után kibontakozó romániai magyar irodalom körülményei között elsősorban a baloldali körök és folyóiratok (Dienes László 1926-ban megindított Korunkja és Aradi Viktor szemléi, A Jövő Társadalma, illetve a Huszonegyedik Század) foglalkozott határozottabb társadalomkutatással. Az Erdélyi Helikon transzylvanista irányzatát inkább az erdélyi történelem hősei és eseményei érdekelték. A múlt felé forduló figyelem a nemzetiségi öntudat kialakítását volt hivatva elősegíteni, ám kétségtelen, hogy a Helikon ezzel részben lemondott a kortársi valóság vizsgálatáról és ábrázolásáról. Tájékozódását erős kritikával illette a baloldali irodalom, elsősorban Gaál Gábor, aki nem szűnt meg számonkérni a transzylvanistákon a társadalmi valóság ábrázolását. De vitát váltott ki a múltba menekülés magában a Helikonban is. Az 1929-ben lefolyt „Vallani és vállalni” – vita során Tamási Áron, Berde Mária és Kacsó Sándor sürgette azt, hogy a helikoni irodalom vállalja a társadalmi valóság és a társadalmi küzdelmek bemutatását.

Persze tévednénk, ha az Erdélyi Helikon gazdag termésében csak a történelmi romantikát és a transzylván mitológiát látnók. Hiszen ez az irodalom is foglalkozott a társadalomkutatás feladataival, számos olyan művet hozott létre, amelynek megvan a valóságos, ha tetszik, a szociográfiai hitele. Így Tamási Áron **Ábel**-regényeinek, Kacsó Sándor **Vakvágányon**, Berde Mária **Földindulás**, Makkai Sándor **Holttenger**, Molter Károly **Tibold Márton**, Karácsony Benő **Pjotruska**, Ligeti Ernő **Fel a bakra** című műveinek, Sipos Domokos, Kós Károly és Kemény János elbeszéléseinek, sőt Bánffy Miklós hatalmas trilógiájának, az **Erdélyi történetnek** is. E regények a romániai magyarság különböző rétegeiről (a székely és kalotaszegi parasztságról, a városi kispolgárságról, az értelmiségről, az arisztokráciáról) adtak valóságghű ábrázolást. A Helikon másik szociográfiailag is jelentős vállalkozása a szülőföld megismertetése volt. Szépírói igénnyel, egyszersmind társadalomkutató hitelességgel készült városképek, honismertető tanulmányok láttak napvilágot az Erdélyi Helikon lapjain és az Erdélyi Szépművészek Céh könyvei között. Kós Károly **Erdélye** és **Kalotaszége**, Tamási Áron **Szülőföldem** című könyve, a **Séta bölcsőhelyem körül** (Kemény János, Tompa László, Tamási Áron

Asztalos István, Molter Károly, Kacsó Sándor és mások írásaival) című kötet, illetve az **Erdélyi városképek** (Maksay Albert: Kolozsvár, Tabéry Géza: Nagyvárada, Berde Mária: Nagyenyed, Molter Károly: Marosvásárhely, Szemlér Ferenc: Brassó) című gyűjtemény voltak ennek a honismereti vállalkozásnak az eredményei.

A „valóságirodalom” és a szociográfiai munka iránti érdeklődést azonban csak a harmincas évek hozták meg igazán, midőn a romániai magyar irodalom második nemzedéke felnövekedett, és a Korunk Gaál Gábor szerkesztésében határozottabb marxista szemléletet kapott. A második nemzedék folyóiratai, az Erdélyi Fiatalok és a Hitel már a romániai magyarság szociográfiai vizsgálatát tűzték ki célul maguk elé, s módszeres munkával láttak hozzá, hogy felmérjék a nemzetiségi társadalom viszonyait. Példaként a hazai népi szociográfiák és falukutató művek, Illyés Gyula, Veres Péter, Darvas József, Fėja Géza, Erdei Ferenc, Kovács Imre és Szabó Zoltán tevékenysége állott előttük. Mesterük pedig a román szociográfia megújítója, az ún. „monografikus” módszert kidolgozó Dimitrie Gusti professzor volt. (Gusti különben nagy hatást gyakorolt a hazai népi irodalomra és szociográfiára is. Németh László **Magyarok Romániában** című útirajzában méltatta a román tudós munkáját és érdemeit.) Az Erdélyi Fiatalok körének tagjai: Jancsó Béla, Balázs Ferenc, Debreczeni László, Venczel József, Demeter Béla, Mikó Imre, László Dezső és mások rendszeresen közöltek falusi szociográfiákat s végeztek (elsősorban falun) kutatásokat. 1930-ban létrejött a fiatal írók Faluszemináriuma, amely a szociográfiai munka módszereibe vezette be a munkaközösség tagjait, és megszervezte a kutató munkát. Könyvsorozatuk, az Erdélyi Fiatalok Falu Füzetei az erdélyi magyar parasztság életének felmérésére vállalkozott. Demeter Béla szociográfiai kérdőívet állított össze (**Hogyan tanulmányozzam a falu életét**), Mikó Imre pedig máig ható érvényességgel dolgozta fel a nemzetiségi együttélés történelmi kérdéseit (**Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés**).

A szociográfiai munka kitüntetett szerepet kapott Gaál Gábor folyóiratában, a Korunkban is. Gaál különösen a harmincas években szentelte folyóiratát a romániai társadalom felmérésének. Turnowsky Sándor, Nagy István, Jordáky Lajos, Balogh Edgár és Gáll Ernő foglalkoztak a társadalomkutatás feladataival; Geo Bogza az Érchegeység bányászainak életét, Vasile Munteanu az erdélyi falu belső ellentmondásait, Kovács Katona Jenő a szilágysági, Szabó Árpád a bánági, Szabó Zoltán pedig a máramarosi magyarság helyzetét világította meg. A Korunk szociográfiai szemlélete öltött alakot Nagy István **Külváros** és (csak a felszabadulás után kiadott) **Bérmunkások** című kitűnő munkásszociográfiáiban, valamint „valóságirodalmat” adó regényeiben (**Földi Jánost bekapta a város, Oltyánok unokái, A szomszédság nevében**). A Korunk mellett a MADOSZ (Magyar Dolgozók Szövetsége) lapja, a Falvak Népe is rendszeresen közölt szociográfiai cikkeket, tényfeltáró riportokat.

A Korunk szövetségében fejlődött az az írócsoport, amely az Erdélyi Helikon, illetve az Erdélyi Fiatalok köréből indulva fordult egyre határozottabb érdeklődéssel és elkötelezettséggel a szociográfiához, a „valóságirodalom”-hoz és a baloldal eszméihez. Részben az „Erdélyi Enciklopédia” elnevezésű kiadói vállalkozás írói tartoztak ide, mint Böződi György, akinek **Székely bánja** című szociográfiája a romániai magyar társadalomkutatás klasszikus műve lett, vagy Szemlér Ferenc, aki **Más csillagon** című önéletrajzi regényében dokumentumszerű pontossággal ábrázolta a bukaresti magyar egyetemisták életét. Rajtuk kívül Vámszer Géza falurajza: a **Szakadát**, Nagy István, Balogh Edgár, Szenczei László és Kahána Mózes könyvei jelentek meg az Enciklopédia kötetei között. Hasonló szerepet töltött be a korán meghalt Balázs Ferenc, akinek gazdag faluszociográfiája a **Rög alatt** egy mezőségi község életét mutatta be. Asztalos István művei (**Elmondja János, Újesztendő**) és Kovács György regényei (**Varjak a falu felett, Erdélyi tél, Aranymező**) ugyancsak a szociográfiával átszőtt „valóságirodalmat” gazdagították. Az erdélyi magyar parasztság és munkásság, a magyar–román együttélés köznapijairól adtak hiteles beszámolót.

A felszabadulás után kibontakozó új, szocialista szellemű romániai magyar irodalom erre a szép örökségre építhetett. A „valóságábrázolás” természetes módon lett ennek az irodalomnak a jelszava. „A felszabadulás a valóságirodalom nagy iskolája” – állapította meg Gaál Gábor is. Az irodalmi élet a Korunk társadalomkutató és -ábrázoló törekvéseit követte, a romániai magyarság életének múltját és jelenét akarta felderíteni. Elsősorban a hatalmas történelmi változások, a demokratikus átalakulás, a földreform, az államosítás következményeit. És a magyar–román együttélésben bekövetkezett fordulatot, amelyet a Petru Groza vezette demokratikus kormány valósított meg néhány esztendő alatt. E valóságkutató igény nyomán születtek a felszabadulást követő évek népszerű regényei; Nagy István **Réz Mihályék kóstolója**, Asztalos István **Szél fúvatlan nem indul**, Kovács György **Foggal és körömmel**, Méliusz József **Sors és jelkép**, valamint Kurkó Gyárfás **Nehéz kenyér** című művei. Valamennyien a romániai magyarság változó életéről kínáltak beszámolót. Utánuk azonban az erdélyi irodalomban is hanyatlás következett, a sematizmus ott is lerontotta a művek valóságábrázolását és művészi minőségét. Az ötvenes években, nem kis mértékben az akkori irodalompolitika várakozásával szemben, csak néhány értékesebb, szociográfiailag is hiteles alkotás született. Így Sütő András elbeszélései és kisregénye (**Félrejáró Salamon**), valamint Szabó Gyula nagy faluregénye, a **Gondos atyafiság**, amelyet éppen valóságábrázolásának következetessége miatt bírált meg igen erősen a szektariánus irodalomkritika. Valójában a hatvanas évek közepéig kellett várakozni a romániai magyar „valóságirodalom” újabb eredményeire.

Ezeket az eredményeket kétségtelenül az irodalmi riport műfajának növekvő szerepe készítette elő. A „valóságábrázolás” jelszava a riporteri érdeklődés élénkülésével járt, s a szocializmust építő ország is várta, hogy az írók időről időre beszámolót adjanak a gazdasági fejlődés eredményeiről. Akárcsak nálunk, Romániában is mindennaposak voltak az írók üzemekben, gazdaságokban, építkezéseknél tett látogatásai. Ezekről a látogatásokról rendre készültek a beszámolók, sokszor a legkiválóbb írástudók, Szemlér Ferenc, Nagy István, Asztalos István, Horváth István, Szabédi László, Sütő András és Papp Ferenc tolla nyomán. Kialakult az író-riporter szerepe és tevékenységi köre, azé a riportere, aki szépirodalmi eszközökkel, személyes fogalmazásban beszélt a termelés és országépítés körül szerzett tapasztalatairól. Beke György, Dános Miklós és Simon Magda a falusi változásokról, Domokos Géza, Mikó Ervin és Orosz Irén az üzemi életéről és a nagy építkezésekről (pl. a békási vízierőmű vagy a zsilvölgyi iparvidék felépítéséről) készített riportokat. E riportok nagyrésze egyszerűen termelési beszámolóknak bizonyult, hiányzott belőlük a dolgozó ember valóságos helyzetének ábrázolása és hiányoztak a megjelenő új társadalmi konfliktusok. Az ötvenes évek irodalmi riportjai közül kevés maradt eleven mára is, így Asztalos István **Házunk tája**, Simon Magda **Tanyai lelkek** és Szabó Gyula **A szülőföld szimfóniája** című kötetei.

Az irodalmi riport műfaját is a hatvanas évek közepén beköszöntött kulturális fordulat juttatta igazán érvényre. A riport ekkor vált végre ünnepi beszámolóból valóságfeltáró vállalkozássá. Valóságfeltárássá, amelynek szociográfiai hitele, sőt módszere van. Mindez nem történhetett volna meg a szociográfiai hagyományok felfedezése és a szociológia tudományos művelése nélkül. A román tudományos életben is, akárcsak nálunk a hatvanas évek közepén, elkövetkezett a „szociológia pillanata”, midőn a társadalom igényelte és a vezetés is sürgette az ország valóságos helyzetének feltérképezését. Tudományos műhelyek és folyóiratok alakultak, újra népszerűvé vált Dimitrie Gusti munkássága, és Miron Constantinescu vezetésével megszerveződött a Társadalmi és Politikai Tudományok Akadémiája, a társadalomtudományi kutatások vezető testülete. (Alelnöke Bányai László, a romániai magyar történetírás és társadalomtudomány ismert személyisége.) A román társadalomtudomány fejlődésével párhuzamosan kapott szárnyra a romániai magyar szociológia. Elsősorban a Korunk műhelyében, amely az elmúlt nyolc-tíz év folyamán rendszeresen foglalkozott a szociológiai munka elméleti és módszertani kérdéseivel. A folyóirat – Gáll Ernő, Balogh Edgár, Bányai László, Imreh István, Mikó Imre, Sztrányiczki Gábor és mások tollából – számos szociológiai, elsősorban nemzetiségszociológiai tanulmányt közölt. Gáll Ernő megírta a romániai polgári szociológia történetét (**A romániai polgári szociológia**) és tanulmányok sorában vetett számot a felszabadulást megelőző romániai magyar szociográfia különféle áramlataival.

A gyakorlati szociográfia, pontosabban a szociográfiával is jelentkező irodalmi riport nyomon követte az elmélet gazdagodását. Először az irodalmi és politikai lapok sorozatszerű vállalkozásaiban. Az Utunk 1964-ben riportorozatban mérte fel Románia tartományainak helyzetét, majd 1965-ben „Hivatal-hivatás falun” címmel a vidéki élet vizsgálatát végezte el. 1967-ben „Szülőföld” címmel hirdetett irodalmi riportpályázatot, amely Szabó Gyula, Farkas Árpád, Palocsay Zsigmond, Huszár Sándor, Puszta János, Cseke Gábor és Kocsis István írásaival az erdélyi magyarság tájainak és városainak életét mutatta be. Ezt a vállalkozást ismételte meg igényesebben és érdekesebben az **Utunk Évkönyv** 1974-es kötete, midőn Kós Károly, Molter Károly, Bartalis János, Kacsó Sándor, Nagy István, Szemlér Ferenc, Horváth Imre, Balogh Edgár, Mikó Imre, Létay Lajos, Sütő András és társaik szülőföldre emlékező, szülőföldről vallomást tevő írásait gyűjtötte össze. Az Utunk mellett a Korunk, az Igaz Szó, a Brassói Lapok, a Megyei Tükör, a Hargita és az Előre irodalmi melléklete is rendszeresen közölt szociográfiai dolgozatokat és riportokat. Külön kell megemlíteni az Ifjűmunkás című hetilapot, amely Gálfalvi György, Matekovics János és Kocsis István riportjaiban méri fel rendszeresen a romániai magyarság helyzetét. Az Ifjűmunkás szerkesztősége hozta létre a **Tó és nád** című tusházi szociográfiát. Ugyancsak a honismeret (és a népismeret) ügyét szolgálják azok a kollektív vállalkozások, amelyek az erdélyi magyarság egy-egy vidékének és népcsoportjának helyzetét, hagyományait tárják az olvasó elé (Beke György–Fodor Sándor–Mikó Imre: **Orbán Balázs nyomdokain**, Beke György–Farkas Árpád–Fodor Sándor–Kovács György: **Bóvízü patakok mentén**, Beke György–Kenéz Ferenc–Marosi Barna: **Csőposta**).

A szociográfiai munka és az irodalmi riportázs új fogalmat állított a romániai magyar művelődés fókuszába: a nemzetiségi önismeret, a „**magunk keresése**” fogalmát. A nemzetiségi művelődésnek ugyanis ki kell fejtenie és ki kell alakítania a kisebbség sajátos tudatát, amely az anyanyelvől és a népi-nemzetiségi hagyományokból táplálkozik, ugyanakkor messzemenően figyelembe veszi a magyar-román együttélés tényeit. Ennek a nemzetiségi tudatnak szocialista jellege van, minthogy a nemzetiség fennmaradásának és fejlődésének a szocialista nemzetiségpolitika érvényesülése lehet a záloga. **Társadalomtudomány és önismeret** című tanulmányában (Korunk 1969. 6. sz.) Gáll Ernő a következőkben határozza meg a nemzetiségi önismeret szerepét: „valamely etnikai közösség (például nemzetiség) ismérvei között elsőrendű szerepet játszik a szubjektív mozzanat: az együvértartozás tudata, a nemzetiségi lét megőrzésének és fejlesztésének, a nemzetiségi tudat kialakításának akarata. E szubjektív tényező elidegeníthetetlen eleme a testvéri román néppel való évszázados együttélés tényének és mai következményeinek tudatosítása. Ehhez pedig tudományos önismeretre, a múlt s

a jelen elfogulatlan vizsgálatára van szükség. Csak tárgyilagos önarckép birtokában, e portrét szüntelenül árnyalva és mélyítve láthatunk neki az időszerű nemzetiségpolitikai feladatok kijelöléséhez a társadalmi, kulturális élet különböző területein.” A szociográfia és az irodalmi riport is ennek az önismeretnek: a nemzetiségi tudatnak a kialakításán és a nemzetiségpolitikai feladatok kijelölésén fáradozik.

Elsősorban a romániai magyar irodalmi riport legjelentékenyebb mesterének, Beke Györgynek írásaiiban. A „magunk keresése”-nek jelszava is tőle származik. Beke riportkönyvei: **Az utolsó Bethlen**, a **Magunk keresése** és a **Feketeügy** valóban a romániai magyarság közösségi tudatának kialakításában vettek részt, midőn írjuk a nemzetiségi élet különféle változatainak – a moldvai csángók, a bukaresti magyarok, a háromszéki székelyek – sorsának és körülményeinek faggatására, kutatására vállalkozott. Beke a nemzetiségi élet mélyvilágába, „sorskérdéseibe” világít, s olyan nemzetiségpolitikai feladatokat fogalmaz meg, mint például az anyanyelvi oktatás fejlesztése, amelyek megoldása a szocialista demokrácia elengedhetetlen feltétele. R riportjait gazdag valóságanyag szövi át, a szociográfus és az író erényei együttesen öltenek alakot műveiben. Beke mellett számos riportter és szociográfus fáradozik a nemzetiségi önismeret kialakításán. Így Benkó Samu, aki kultúrtörténeti tanulmányai mellett érdekes „művelődéstörténeti” riportot írt szülőföldjéről, az Alsó-Nyáradmentéről (**Murokország**), Gálfalvi György (**Szülőföldön, világszelen**), Marosi Barna (**Megbolygatott világ**) Huszár Sándor, Mikó Ervin és társaik.

Említettük már, hogy a „valóságirodalom” új felvirágzását az irodalmi riport gazdagodása és népszerűsége készítette elő. A hatvanas évek végének romániai magyar prózája ugyanis éppen a nemzetiségi élet valóságának az ábrázolásában érte el legszebb eredményeit. Klasszikus könyv is született e „valóságirodalom” nyomán; Sütő András szociográfikus regénye: az **Anyám könnyű álmot ígér**, amely egy mezősi falu életének dokumentatív ábrázolása révén alkotta meg a nemzetiségi sors regényét. Sütő könyve az egyetemes magyar irodalomban is rangot szerzett, a népi írók klasszikus szociográfiai után először igazolta azt, hogy a vallomásos-dokumentatív formának ma is nagyok a lehetőségei. De a szociográfikus-riportszerű vállalkozásokat, a nemzetiségi tudat fejlődését gazdagították Sütő rövidebb írásai is, a **Rigó és apostol**, valamint az **Istenek és falovacsák** című kötetben. A „valóságirodalom” sikerét és fontosságát bizonyították Méliusz József (**Város a ködben**), Szemler Ferenc (**Üdvarhelyi Odüsszeia**), Szabó Gyula (**Szerelmünk havában**), Deák Tamás (**Egy aglegény emlékezei**), Papp Ferenc (**A részeg vadór**), Beke György (**Bűnben társ-talanul**), Fodor Sándor (**Büdösgödör**) és Székely János (**Soó Péter bánata**) művei.

A társadalomkutatás igénye öltött alakot a gazdagodó emlékirodalomban is. A romániai magyar irodalom idősebb nemzedékei eljutottak abba az életkorba, midőn a visszatekintésnek, a számvetésnek érkezett el a szerepe. Memoárjaik nemcsak önéletrajzi érdekűek, korrajzot, sőt szociográfikus beszámolót is nyújtanak. A romániai magyarság társadalmi és nemzetiségi helyzetének megismeréséhez szolgáltatnak forrásokat. Így Nagy István, aki önéletrajzának négy kötetében (**Sáncalja, Ki a sánc alól, Hogyan tovább?, Szemben az árral**) a kolozsvári munkáséletet és a romániai munkásmozgalom tevékenységét dolgozta fel. Kacsó Sándor az erdélyi irodalom hőskorát mutatja be önéletrajzaiban (**Virág alatt, iszap fölött, Fogy a virág, gyűl az iszap**). Mellettük Bartalis János (**Az, aki én voltam**), Tabéry Géza (**Két kor küszöbén**), Szentimrei Jenő (**Városok, emberek**), Kemény János (**Kakukkiókák**) és Lám Béla (**A körön kívül**) önéletrajza, valamint Balogh Edgár készülő önéletrajzának megjelent néhány részlete tárt fel értékes valóságanyagot. A nemzetiségi közélet és munkásmozgalom veteránjai is érzékletes képet festettek a romániai magyarság életéről visszaemlékezéseikben (Antal Dániel: **Család és szolgálat**, Veres Pál: **Kalapács, könyv, muzsika, Vallatás, vád, küzdelem**) Kovács István: **Igazság nekünk a cél**).

A „valóságirodalom” vonzásában indultak azok a fiatalok is, akiket a Forrás könyvsorozat vezetett a nyilvánosság elé. A Forrás-nemzedék elbeszélői közül Bálint Tibor alkotott kiemelkedő jelentőségű regényt; a **Zokogó majomra** gondolok. Ez a könyv a kolozsvári magyar munkásság életét beszéli el, enciklopédikus igénnyel foglalva össze a külvárosi félproletár-féllumpen társadalmi réteg életét. A regény szinte légiónyi szereplőt vonultat fel, emberi sorsok egész szövevényét teremti meg. Ám éppen e szövevény ábrázolása, szociográfikus feltérképezése és neorealista lefényképezése révén sikerült megláttatnia a bemutatott világ általánosabb tulajdonságait. Bálint Tibor műve nemcsak az irodalmi megújulásban vállalt szerepet, hanem „szociográfiai tett” is volt, a társadalomkutató szenvedély igazolására is vállalkozott. A Forrás elbeszélői ezt a szenvedélyt képviselték a nemzetiségi irodalom megújulása idején. Bálint mellett Szilágyi István (**Ezen a csillagon, Ülő, dobszó, harang**), Pusztai János (**Illés szekeren**), Kiss János (**Vegyes törték**) és Tar Károly (**Köszönöm, jól vagyok**) regényei jelentették a társadalomkutató érdeklődés legjobb eredményeit. A Forrás-nemzedék törekvései azt ígértek, hogy a nemzetiségi közösség életének felmérése, irodalom és szociográfia kapcsolata folyamatos marad.